

BACK TO THE FUTURE?

Jan Debrouwere

A.

Links is in nood. En met links het hele progressisme, van elke signatuur. Een vaststelling die al volop op weg is, een cliché te worden.

Die noodsituatie dateert van ruim voor 1989, en is ouder dan het XVIIe congres der CPSU, waarop Gorbatsjov van glasnost en perestroika de essentiële programapunten tot redding van het "reële socialisme" had willen maken.

Velen hebben toen gehoopt, en werden teleurgesteld. En dat is ongetwijfeld tragisch, maar kan niet meer verholpen worden.

Zij in de USSR, die meenden dat met glasnost en perestroika de misère van het "reële socialisme" eigenlijk pas begon, en daarom de tanks op straat brachten en Gorbatsjov onder huisarrest plaatsten, kregen het deksel op de neus. Voor hen is een plaats van tragikomisch entrefilet in de kroniek van deze eeuw gegarandeerd. Ze hebben het proces van verrechtsing in de USSR versneld, en de kansen van het neo-liberalisme en zijn Vrije giga-economie over hele wereld vergroot. Dat is zeer erg. Maarwat de putschisten erte Moskou van zouden gemaakt hebben, mochten ze geslaagd zijn, was nog erger geweest. En uitzichtlozer.

Zij tenslotte, die meenden dat de lotgevallen van het "reële socialisme" in wezen onbelangrijk waren voor het progressisme elders in de wereld, krijgen het nu anders te leren. Het poststalinistische pseudo-socialisme van Breznev verschaft, door zijn afstotendé starheid en zijn aldus fatale onleefbaarheid, ook nu nog voer en ammunisie aan al wie rekeningen te vereffenen heeft met alle vormen van progressisme, van om het even welke inslag.

Rechts rukt open beheerst nu het terrein. Ook waar het de codes en de normen der democratie formeel hanteert, zegt het zonder omwegen waar het voortaan op staat. Voor rechts is de socialistische episode voorbij. En in Oost-Europa, waar geen enkele sociale bescherming meer aanwezig is - in tegenstelling tot West-Europa, al wordt die er met dag meer illusoir -' genereren armoede en wanhoop nu

reeds, en veel krachtiger nog dan in West-Europa, volop hun klassieke bijverschijnselen: rechts-radicalisme, chauvinisme, en vreemdelingenhaat. En zowel de sociaal-democratie en de christen-democratie, als de ecologische partijen en de vredesbewegingen, voelen in heel Europa de druk wegen, en hoe het drijfzand aan de voeten trekt.

De bladzijde van het "reële socialisme" is omgedraaid. Ze blijft ter lezing voorbehouden aan de zondagsredenaars van vandaag, en de historici van morgen.

Maar intussen : quid met het progressisme?

Het zal moeten geherdefinieerd worden.

En het zal de vergissingen van het verleden niet mogen herhalen.

Met name zal het zich in de ontwikkelde kapitalistische wereld niet mogen beperken tot het sociaal-economische terrein, doch een maatschappijalternatief moeten aanbieden. Zonder te vervallen in een absolutistische politieke monocultuur: een pluraal-progressistisch maatschappijbeeld veronderstelt permanente politieke strijd, die uitgaat van de vrijheid voor allen, gelijkgezinden en anderen. Wat aan het progressisme meteen de opdracht verschaft, een herdacht en overtuigend concept van de democratie aan te brengen.

Meteen zal het inzicht moeten verwerven in het wezen van de sociale én morele uitbuiting van de uit het productieproces en het politieke debat verstoten kleine man, en waarom hij daar op reageert met rechts-radicalisme, in de ex-DDR, in Polen, maar ook in Frankrijk, en bij ons. Blijkbaar meent hij zichzelf zo het best te verdedigen, en ziet hij niet in dat hij aldus meer dan ooit tegen het eigen belang in het gelid wordt gebracht. Zijn meestal toch al summere, door spontane reflexen overwoekerde politieke cultuur dreigt teloor te gaan, en vervangen te worden door het primitieve verdedigingsgebaar: de "indringer" moet er uit, en gedeeld kan er met niemand. Hierontwikkelen zich onheilspellende voedingsbodems, en groeien gevaarlijk te manipuleren manoeuvreermassa's naar een kritisch peil toe. En het probleem vat steeds duidelijker voet, tot in onze onmiddellijke omgeving.

Maar loutere morele verontwaardiging, die zich tot krasse afkeurende verklaringen beperkt, zal tegen het wassende water nooit een solide dam kunnen opwerpen. In het rechts-radicalisme, hoe gevaarlijk en schokkend het ook is, dient aan de oorsprong niet de neo-liberalistische manipulatie te worden gezocht, maarwel zijn

signaalfunctie onderkend. Want in wezen is het een pijn- en angstkreet over de reeds zichtbare en nog te verwachten gevolgen van het ongebreidelde wildgroei van het neo-liberalisme, dat alle markten wil deregulariseren en opengooien voor de meestbiedende, ook de arbeidsmarkt. En het nieuwe progressisme zal een herkenbare taal moeten vinden, om zich te richten tot hen die hun teleurstelling over het "reële socialisme" en hun ontgoocheling over de vrije-markteconomie het best in primitieve verdedigingsmanifestaties denken te kunnen luchten, op straat en op stembulletins.

B.

Bij nostalgisch terugdenken aan een alweer geïdealiseerd verleden zullen het progressisme, links, de arbeidersbeweging en wat zich ter communistische zijde alsnog handhaaft, geen baat vinden. Evenmin bij de hoop, dat heren der een nog meevallend verkiezingsresultaat, zoals onlangs in Polen, reeds een nieuwe lente aankondigt. Dat links zich kan handhaven, is uiteraard altijd positief, en kan de toekomst helpen openhouden. Maar de hoofdtrend in Polen, de ex-DDR, en de USSR gaat de rechtse en conservatief-nationalistische kant op. En daar komt het vooralsnog op aan.

Terloops gezegd, het heeft voor progressisten - of wat er voor wil doorgaan - evenmin zin, de beeldstormerij opnieuw uit te vinden. Vandalisme is in alle omstandigheden en onder alle vormen te misprijzen, ook het politieke. En in alle gevallen demonstreert het een geblokkeerd rijpingsproces. Het marxisme zal grondig moeten herdacht en bij de tijd gebracht worden. En op de eerste plaats moet het worden ontdaan en bevrijd van de stalinistische en laatstalinistische overgroeiingen. Maar de Marxboom zal er langer staan, dan zij die ervandaag met hakbijltjes tegenaan willen gaan...

Voorts zal niet alles wat zich als linkse hernieuwing aandient, inderdaad bruikbaar en vernieuwend zijn.

Versplintering, extremisme, intolerantie in de ideestrijd in de eigen rangen, en in het debat met de anderen, zullen indien ze terugkomen de linkerzijde fataal weer opzadelen met het verdiende odium van "vreemdeling in eigen land".

Principeloze toegeeflijkheid jegens een bepaald slag rechts, dreigen dan weer aan het andere einde van de skala.

Hier moet van meet af, naar beide kanten toe, stug weerwerk geboden worden, zondervergoeljkende houdingloosheid.

Spreeken over "klassenstrijd" vandaag, stelt het herdefiniëren van de klassen voorop, op basis van de huidige economische, politiek-culturele en sociologische werkelijkheden en de zich aandienende ontwikkelingen. De nieuwe productiekrachten, ontstaan uit nieuwe technieken, technologieën en reële consumptiebehoeften, de belangrijke groei van de niet-productieve sectoren, ook inzake werkverschaffing, de ecologische vereisten, dat alles maakt de herbepaling van de progressistische doelgroep noodzakelijk. Om ons tot het Vlaamse politieke landschap te beperken: "links" vandaag uitsluitend begrijpen als SP + Agalev, lijkt me daarom fout. Trouwens, het is, als "eerste stap op de weg van de duizend mijlen" m.i. niet zo verstandig "links" vandaag slechts te willen herscheppen uitcomponenten die tot de verliezers van deze tijd behoren (de sociaal-democratie, en zelfs het politieke ecologisme, zijn dezer dagen niet bepaald in opmars). En niet alleen ziet men aldus de christen-democratie over het hoofd - vermoed ik daar terecht enig onbewust sectarisme achter? - maar vooral de nieuwe productiekrachten waarover we het hoger hadden, en die inderdaad alsnog geen boodschap hebben aan links, noch aan het progressisme. Wat er niet op beteren zal, zo ze geen voor hen betekenisvolle progressistische signalen ontvangen. A propos, mag ik even naar Marx refereren? Ook hij ging, en zeer stoutmoedig, op zoek naar de nieuwe dragers van het socialisme, en vond ze bij de proletariërs, de dompelaars die van het platteland meteen de nieuwe industrieën werden ingeschopt. En dat Marx uitgerekend dââr een nieuwe klasse in wou zien, verbijsterde alle vroegsocialisten van zijn tijd...

C.

Ik stel me de vraag, of het er vandaag niet vooral op aan komt, de discussie te openen over nieuwe objectieven en een herbepaald streefdoel voor het progressisme. Om die discussie, en de vruchten ervan, meteen binnen te brengen in en rond de structuren der arbeidersbeweging, derecologische beweging, dervredesbeweging en wat zich een decennium geleden de "nieuwe sociale bewegingen"

noemde. Op de eerste plaats daar waar er belangstelling voor bestaat, en mensen te vinden zijn om aan die discussie nu reeds vormen van politieke activiteit te verschaffen.

Dat zal het inzicht en de ervaring verschaffen om erop zijn tijd een politieke beweging van het consequent-doelgerichte, zeg maar revolutionaire type uit te kristalliseren.

Tijdschriften, themabewegingen, actiegroepen, bij hoge voorkeur zulke die zich in de buurt bevinden van belangrijke en met het probleem van hun motivatie en voortbestaan geconfronteerde sociale bewegingen, komen m.i. daarvoor op de eerste plaats in aanmerking. En vanzelfsprekend ook zij, die zich tot het radicalere type bekennen.

Maar ik betwijfel of er brood zit in het creëren van verzamelcentra voor toekomstioze « Ewiggestrigen ».

D.

Alvorens enkele voorstellen te willen aanbrengen tot een mogelijk ideeënpakket voor progressistische objectieven, wil ik hier nog enkele overwegingen kwijt inzake het "nationalisme".

Omdat het zich opnieuw opvallend manifesteert, en op massa-aanhang kan rekenen. En niet uit sympathie ervoor. Het heeft steeds weer moeite met de democratie. En waar het de democratische keuze doet, roept het zijn eigen excessen op, waardoor het dan dreigt opgeslokt te worden. Zelfs waar het nationalisme niet in chauvinisme vervalt, schat het de sociale en politieke mechanismen verkeerd in, en stelt het een valse "volkse" solidariteit voorop, die uiteindelijk de sterken bevoordeelt en de zwakkeren tot "offers" verplicht.

Maar niet alles is nationalisme, wat zich verstaat als nationaal besef, als actief bewustzijn der nationale en culturele eigenheid. Want dat maakt deel uit van de strijd voor de democratie, en voor het recht op erkende gelijkwaardigheid. Het was een van de hoekpijlers der Sovjetunie, in haar aanvangsfase. En het feitelijke prijsgeven ervan, haalde de Sovjetunie op de duur mede onderuit...

Ook is er verschil van hoedanigheid tussen het nationalisme der zwakkere, voor

hun erkende gelijkwaardigheid opkomende naties, en dat der sterkere. Cfr. het Georgische, Armeense, Moldavische, Estse, Letse of Litouwse nationalisme, tegenover het Russische dat vooral na de Tweede Wereldoorlog, onder Stalin en Breznev, de hele USSR overwoekerde. En, terloops gezegd, dat ging ook op voor het Vlaamse, tegenover het Franse en Frans-Belgische. En men leze hier geen "begrip" voor het autoritarisme van een Landsbergis, of de Oekraïense neopotentaten, over wier democratische bedoelingen we ons geen illusies maken.

Ook hier ligt het verschil weer inde signaalfunctie, het waarschuwingssein tegen de oprukkende sterkeren.

Dat in Oost-Europa het nationalisme in feite de politieke hoofdstroom geworden is, valt vooral te verklaren uit de als ondraaglijk ondervonden Russische hegemonie, die op zowat alle terreinen als garant en na te volgen model van het "reële socialisme" wou fungeren, en soms dicht in de buurt van het kolonialisme terecht kwam. En wat West-Europa betreft, het centralisme à Ja Delors, dat in de EG hoogtij viert en met sympathie door de Duitse en Franse machthebbers wordt gadeslagen en gesponsord, dreigt binnen het Europese éénmakingsproces eveneens nieuwe nationale problemen op te roepen, met hun nasleep van chauvinisme à la Vlaams Blok.

Dat uit het oog verliezen, en het terrein overlaten aan het rechts-radicalisme en zijn bedenkelijke anti-politieke primitivisme, kan het Europese progressisme voor de zoveelste onaangename verrassing plaatsen. Met andere woorden :ook deze problematiek dient plaats te vinden in een globaal progressistisch maatschappijbeeld. En ook in dat debat moet het dus aanwezig zijn, en dient het de democratische waarden van het nationale besef en de verdediging ervan, naareigen inzicht in te vullen.

Een naïef utopisme - en niet alle utopismen zijn naef... - heeft jarenlang zijn hoop gesteld op een verkeerd begrepen, absoluut internationalisme. En alles wat de uitgangspunten daarvan bespreekbaar wou maken, heeft het voor een of andere variante van het nationalisme gedoodverfd. Tevele linksen zijn in dat bedje ziek geweest. En ze hebben er voor betaald.

Dat naïeve utopisme is op sterven na dood, en het internationalisme dient op zijn beurt geamendeerd te worden, wil het als morele kracht overleven. Terwijl het nationalisme uit zijn asse herrijst, en zijn boodschappen uitdraagt. Waaronder

bijzonder kwalijke.

E.

En wat zijn nog mogelijke thema's, waarrond een Europees progressisme de rechtse, nee-liberale hegemonie kan betwisten?

Er zijn vele redenen te bedenken voor een nodig progressistisch réveil. De kansen op een sociaal en ecologisch bewoonbaar Europa zullen vlug moeten worden veiliggesteld, zowel voor West-Europa als voor wat in een recent en toch reeds vlug vergrijzend verleden de «socialistische statengemeenschap» heette. En dat wordt liefst niet toevertrouwd aaneen Europees conservatisme, waarvan de agressieve en brooddronken Duitse variante nog zeer onlangs opvoerde hoe men een staat inpikt, en daartoe een kiezerskorps manipuleert.

Bovendien heeft de politieke moeheid in Europa, en de toenemende apathie voor het alsmaar ondoorzichtiger wordende politieke bedrijf, grote nood aan nieuwe, democratische vitaliteit. Een vaststelling waar iedereen lippendienst aan besteedt, maar waar naar het lijkt slechts een hernieuwd progressisme geloofwaardig werd rond kan maken. Een geloofwaardigheid die het progressisme intussen nog te herwinnen heeft...

De nederlaag van het "reële socialisme" zal het Europese progressisme mettertijd van een loodzware last bevrijden. Maar op de korte termijn zal ze uitgelegd worden in conservatief en neo-(iberaal voordeel. Reden te meer om niet vast te lopen in spijtreacties om wat teloor is gegaan, en nog minder in pogingen bij rechts in het gevele te komen, door het de bef af te steken in het afzweren van alles wat naar socialisme zweemt.

F.

Mij lijkt een consensus van socialisten in de breedste betekenis, christen-democraten en ecologisten, objectief reeds haalbaar rond punten als:

-een sociaal alternatief voorde Europese Eenheidsacte, produkt van de conser-

vatieve hegemonie binnen de EG, met een héél profijtig laagje sociaal vernis er overheen gesmeerd;

-samenwerking tussen Oost- en West-Europa, waarbij de bondgenoten in het Oosten moeten worden gezocht bij al wie ingrijpende democratische hernieuwing, politieke én economische, wil, mèt behoud der sociale zekerheden. En zonder oneigenlijk gezeur over met wie a priori wèl, en met wie a priori niet;

-uitbouw der democratie, om te beginnen over het geheel der Europese instellingen, en op alle sociale en economische terreinen waar ze alsnog geen toegang tot heeft. We bedoelen dat het hypocrisie en volksverlakkerij is, Europese Parlementen te doen verkiezen, en de beslissingsmacht intussen voort te behouden aan een oncontroleerbare Commissie en een dito Ministerraad. En zich dan af te vragen waarom de politieke belangstelling het laat afweten. Verder helpt het nog steeds bitter weinig, in de relaties tussen werkgever en werknemer de grondwettelijke rechten in te roepen, uitgebreid te verwijzen naar Universele of Europese Verklaringen van de Rechten van de Mens, of lange brieven te schrijven naar Straatsburg of Luxemburg. We zwijgen voorts over de democratische controle op het bankwezen, het leger, de ordehandhaving, de staatsveiligheid, ga zo maar door...;

-openbare aanpak der nieuwe problemen, die slechts door de maximale inzet van publiek initiatief en binnen grote dimensies (daarom nog niet grootschalig...) ter hand genomen kunnen worden. Dingen waarvan de levenskwaliteit en het leven op aarde kunnen afhangen, worden beter niet toevertrouwd aan van het winstmotief uitgaand ondernemersinitiatief. En antipollutie-consortium, opgericht en gecontroleerd door de "Seven Sisters", zal twijfels oproepen...;

-heel-Europese afspraken qua binnenlandse politiek, met de ontwapening, ook buiten Europa, als het centrale punt. Het CVSE-systeem ("slotacte van Helsinki") zal nog langs zijn betekenis blijven behouden, ook als garant voor de naleving der aangegane overeenkomsten. En nu ook Oost-Europa de Raad van Europa ontdekt, zal de rol daarvan opnieuw bekeken moeten worden.

Het ontbreken van een werkelijk eensgezind, gezaghebbend Europees buitenlands beleid werd in 1991 door drie omstandigheden nogal dramatisch geïllustreerd : de afwezigheid van een Europese inbreng in het Golf-conflict, dat een Amerikaanse, en voor Amerikaans belang uitgevochten aangelegenheid was; het Europese falen in het Joegoslavische drama; en de figurantenrol die de EG te

vervullen kreeg bij het onderhandelingsproces in het Midden-Oosten, waar Bush slechts Gorbatsjov - in een ondergeschikte functie - naast zich gedoogde...

Of dat op te vangen is door de vorming van een Europees leger, vinden we intussen een bedenkelijke redenering. Duitsers en Fransen brachten dat voorstel tertafel, hadden het over de herwaardering van de Westeuropese Unie, en vonden dat de verdediging van Europa niet uitsluitend aan de NAVO kon toevertrouwd blijven. Het klinkt mooi, als een serieuze stap naar Europese onafhankelijkheid. Maar het houdt het gevaar in van de oprichting van een nieuwe militaire supermacht. In ieder geval is een Europees leger ondenkbaar, zolang de Europese instellingen zo ondemocratisch blijven als ze zijn. En wat met de nucleaire non-proliferatie? Dat een Europees leger met kernbewapening er sowieso niet komen kan, lijkt ons niet zo evident. Wat immers met de Franse kernwapens en de Britse, gesteld dat Londen voor een Europees Leger gewonnen zou kunnen worden? Kortom, de hele idee zit boordevol tijd bommen en vallen. Werk aan de winkel voor de vredesbeweging.

-een heel-Europees beleid van samenwerking met de Derde Wereld, met een oriëntatie der hulpprogramma's, die niet uitgaat van de prioriteiten der liberale markteconomie, maar van de solidariteit. Ook op stuk van de afbouw van de schuldenberg. En dat de onderontwikkelde wereld moet bevrijden van de vreselijke keuze : medeplichtigheid aan de vernietiging van de biosfeer op aarde, of hongersnood voor de eigen bevolking;

-de cultuurcommercialisatie te lijf gaan. Want het Europese cultuurlandschap wordt bedreigd, en inzake verloedering heeft Oost-Europa het Westen al ruimschoots ingehaald. Er groeit een probleem van nieuw analfabetisme bij de jongeren, van kwaliteitsverlies in het onderwijs, van een beroepsleven dat culturele belangstelling fruikt en er ruimte noch tijd voor biedt, van een ontspanningsaanbod dat de intellectuele aanspraken tot steeds lager niveau terugschroeft, met spektakelsport die massafrustraties helpt ventileren, en met een verontrustend uitdeinen-de plaats voor het fysieke geweld in de samenleving. En waarbij telkens het winstmotief als enige parameter opduikt, en de mogelijkheid tot Vrije keuze herleid wordt tot het kleinste gemene veelvoud;

-een handvest voor de rechten der volkeren, vooral de kleinere, die in de éénwordende EG grote kans lopen op de toch te komen staan. Een welbegrepen Europees progressisme heeft geen baat bij hetJacobijnse centralisme dat door de Commissie gehuldigd wordt, en allesbehalve bij het herscheppen van de economi-

sche jungle, tot uitsluitend profijt van het marktliberalisme. De belangen der werknemers, maar ook der volkeren lopen hier gevaar. En dat dreigt van de weeromstuit rechtsradicale chauvinismen van argumenten en publieke voorzien; -aan Europese opvoeding doen, want Europa wil geleerd worden, in zijn uniciteit en zijn sociaal-, cultureel- en vredespotentieel.

G.

Hier moet ik nog enkele overwegingen kwijt.

Niet alleen de democratie vertoont verschijnselen van metaalmoetheid. Ook het progressisme in het algemeen, en de linkerzijde in het bijzonder, geven sinds lang vóórde Oosteuropese collaps een muf en dor imago af, dat het ongeloof der nieuwe generaties in het progressisme, en in de democratische verbeterbaarheid der samenleving alleen maarvoedt. De criminaliteit van het stalinisme heeft daarvolop toe bijgedragen, maar dat gebeurde ook door die belegen, verschaalde sfeer van stoffig, grijs, oubollig en machteloos, die het watermerk geworden was van de hoofdstroom, zowel van het laat-communisme als van de sociaal-democratie.

Daarom blijf ik betekenis hechten aan het parlementarisme en het politieke pluralisme, als sine qua non, ook op heel-Europees niveau. Zijn enige vandaag nog denkbare alternatieven zijn van het rechts-autoritaire type. Maar een parlementarisme zonder feedback uit de openbare opinie - waar we dicht aan toe zijn...- zal verschrompelen. Op Europees vlak zou het de crisis der nationale parlementen alleen maar herhalen. Een crisis die erop wijst, dat parlementarisme én democratie bij de conservatieven niet in de beste handen zijn, en inbreng van anderen gebruiken kunnen.

Ten leste is wat hier wordt aangereikt niet bedoeld als blauwdruk van Het Nieuwe Programma voor Europees Links. Dat zal ambitieuzer moeten zijn. Het betreft slechts een poging om, in deze tijd van conservatief triomfalisme, te komen tot een aanzet voor een nieuwe Europese identiteit voor progressisten. Om terug aan de bal te komen.

Het Europa der neo-liberale zelfgenoegzamen, die geloven dat nu alles beslecht is en aan hen toegewezen werd, zal daar geen boodschap aan hebben. Maar zelf zal het er ook geen kunnen brengen.

Een progressisme, dat de humanistische, pacifistische en sociale idealen⁷ noem het gerust utopieën, dat is een anderwoord voor hoop⁸ opraapt van tussen het puin, en ze tegen het licht houdt van de nieuwe uitdagingen en kansen, kan daarwel werk van maken.

